Sylvia Plath - en av de unge døde

Ved Marianne Egeland

Den amerikanske dikteren Sylvia Plath var ganske ukjent da hun i februar 1963 tok livet av seg, 30 år gammel, etter en intens skriveraptus. Bare blant noen få innvidde var hun ansett for å være en poetisk begavelse. Selvmordet endret dramatisk på dette, noe kollegaen Anne Sexton umiddelbart visste ville bli resultatet. Sylvia Plath ble kanonisert som geni og dyrket så å si verden over.

Anne Sexton forteller i en kort minneartikkel om Sylvia Plath hvordan de i Boston våren 1959 pleide å gå ut sammen og da diskuterte "butikk" på flere måter. De var begge depressive, hadde vært igjennom sammenbrudd, selvmordsforsøk og innleggelse og brukte erfaringene i skrivingen sin. Deres bruk av ordet *selvmord* var spesiell:

*Ofte, veldig ofte snakket Sylvia og jeg utførlig om våre første selvmord; utførlig, i detalj og i dybden innimellom gratis potetgull. (...) Vi snakket om døden med oppbrent intensitet, begge tiltrukket av den som møll til en lyspære. Vi sugde på den! Hun fortalte historien om sitt første selvmord i omtenksom og kjærlig detalj, og hennes beskrivelse i **Glass-klokken** er akkurat den samme historien. (...) Vi snakket død, og dette var livet for oss, det fortsatte på tross av oss.*

(Sexton 1970, min oversettelse)

Som svar på de evige spørsmål om hvorfor hun ville ta livet av seg, skrev Sexton diktet "Wanting to Die", der hun prøver å forklare hvorfor slike som hun selv og Sylvia Plath var så opptatt av døden og måter å begå selvmord på – til tross for at de i og for seg ikke hadde noe i mot livet:

*But suicides have a special language./
Like carpenters they want to know **which tools**./ They never ask **why build**.*

Død for egen hånd fremstilles som en slags avhengighet.

Karrierebyggende funksjon

I oppveksten hadde Sylvia Plath fått de beste karakterer på skolen og vunnet det som fantes av priser og utmerkelser. Drømmen var tidlig å bli en stor og berømt forfatter. Sitt første dikt fikk hun publisert åtte og et halvt år gammel. Etter at hun ble voksen, gikk det imidlertid tyngre å få innfridd alle forventningene om suksess.

Den eneste lyrikksamlingen som kom ut mens Sylvia Plath levde, *The Colossus* (1960), fikk en velvillig mottakelse, men heller ikke mer. Det samme skjedde da *The Bell Jar* (1963; norsk overs., *Glass-klokken*, 1974) forelå kort før hun døde, en selvbiografisk roman om en ung kvinnes psykiske kollaps, elektroshokk, selvmordsforsøk og behandling. Berømt og tiljublet ble Sylvia Plath først etter sin død. Hennes ry hviler særlig på *Ariel* (1965), den trykkeklare samlingen hun etterlot sammen med to små barn.

Hvis ikke Sylvia Plath hadde tatt livet av seg, tror jeg ikke hun i ettertid ville blitt så dyrket og omskrevet som tilfellet er. Interessen omfatter dikterens person vel så mye som verket. Flere årsaker spiller inn, blant annet en allmenn fascinasjon i vår kultur for "de unge døde": begavede kunstnere som tilsynelatende drives i døden av vanskelige omstendigheter og således bekrefter en utbredt oppfatning av kunstnerens lodd som misforstått og forfulgt geni.

Den selvbiografiske siden ved Plaths forfatterskap bestyrket denne oppfatningen.

Mens *The Bell Jar* tok utgangspunkt i et selvmordsforsøk forfatteren så vidt overlevde ni og et halvt år før hun døde, syntes en rekke av *Ariel*-diktene å varsle den endelige døden og tale til publikum fra graven. Selvmordet ga tekstene en både tragisk og pirrende tilleggsdimensjon. Andre ble lest som oppgjør med personer som angivelig hadde gjort dikteren ille, først og fremst foreldrene og ektemannen, lyrikeren Ted Hughes. Han hadde få måneder før forlatt henne og barna "for en annen". Diktenes kvalitet gjorde desuten at Sylvia Plath kunne erklæres til geni. Men tidspunktet hun døde på, er likevel avgjørende. Ryet hennes vokste parallelt med kvinnebevegelsen, der hun ble adoptert som geni og martyr.

Anne Sexton forsto umiddelbart hvilken betydning selvmordet kunne ha for karrieren og skal til sin psykiater ha uttalt: "den døden var min". Hun begynte å planlegge sin posthume berømmelse og drømte om en spektakulær finale, et godt publisert selvmord og en trykkeklar bok som for all fremtid ville sikre ettermælet hennes.

Sylvia med ektemannen, Ted Hughes (1956)

Anne Sexton

Sylvia Plath hadde nærmest stjålet opplegget og dermed snudd opp ned på rangeringen dem imellom. Da Plath døde, var Sexton mest bepriset og anerkjent. Men i og med utgivelsen av *Ariel* endret styrkeforholdet seg, og popularitetskurvene deres pekte i motsatt retning.

Da Anne Sexton tok livet av seg i 1974, var selvmord gammelt nytt. Det virket ikke karrierefremmende for hennes del og ble neppe gjennomført av den grunn heller. Hun hadde alkohol- og pilleproblemer, kjente seg ensom, deprimert og mislykket. Skrivningen gikk dårlig. Etter utallige selmordsforsøk "lyktes" hun.

Sylvia Plath og Anne Sexton var i sin generasjon av diktere langt fra alene hverken om å ha psykiske problemer eller å ta livet av seg. Noe i tiden synes å ha befordret selvdestruksjon og psykisk destabilisering blant kunstnere. Sammenligner man med den engelske Bloomsbury-kretsen noen tiår tidligere, var Virginia Woolf et unntak. Hun begikk selvmord i 1941. I Woolfs miljø ser det ut som om utprøvingen av den seksuelle identitet nærmest var et imperativ. Påfallende mange var bifile og homofile.

Bakgrunn

I diktet "Lady Lazarus" omtaler Sylvia Plath det å dø som en kunst jeg-personen mestrer usedvanlig godt og noe hun prøver på hvert tiende år: "I guess you could say I've a call." Dersom dette refererer til selvpålevde hendelser, har dikteren poetisert og tilpasset og dessuten diktet

opp en fatal ulykke fra da hun var ti år. Imidlertid døde faren, en høyt respektert insektforsker, da hun var åtte. Han fikk diabetes, men trodde det var kreft, tok sykdommen som et tegn på svakhet og oppsøkte ikke lege. En skadet tå endte med amputasjon. Komplikasjoner oppsto, og Otto Plath døde i 1940. Sannsynligvis kunne han vært reddet.

Hverken Sylvia Plath eller en yngre bror var med i begravelsen. Moren ville skåne dem og holdt tårene sine for seg selv. Med det man nå vet om sorgreaksjoner og behov for å bearbeide traumatiske opplevelser, kan vi fastslå at dette ikke var særlig klokt, og datteren holdt det senere mot moren. Men Aurelia Plath handlet knapt av vond vilje. Ambivalente følelser til begge foreldrene preger mange av Sylvia Plaths tekster. Hun bruker en tradisjonell freudiansk forklaringsmodell på relasjonene dem imellom. Behandlingen hos en psykoanalytisk orientert terapeut kan ha bidradd til det.

Aurelia Plath har blitt tillagt mye ansvar for Sylvia Plaths psykiske problemer både av datteren selv og kommentatorer. Forholdet deres har blitt beskrevet som altfor tett og kvelende. Den sveitsiske psykoanalytiker Alice Miller har på et meget spinkelt grunnlag og ut fra en heller enkel litteraturforståelse forklart selvmordet med at datteren ikke klarte å skrive aggressive og ulykkelige brev til moren. Men det kan ikke være riktig. I brevsamlingen som Aurelia Plath redigerte, er det mange eksempler på fortvilte og depressive epistler som både gir et godt innblikk i Sylvia Plaths hurtig skiftende sinnsstemninger og viser at omgivelsene kjente godt til dem.

Sylvia Plath ventet konstant støtte og oppbakking av slekt og venner, samtidig som hun syntes å bebreide hjelperne sine for dette, f.eks. at moren "ofret" seg så mye for henne som hun faktisk forlangte. Hun fremstår som svært ambisiøs og pliktoppfyllende, med et desperat ønske om å lykkes og høre til blant dem som betydde noe. Verdienne Sylvia Plath internaliserte virker typisk amerikanske og suksessorienterte. Men det lå mye slit bak resultatene hun oppnådde. Arbeidet gikk på helsen løs. Hun var på den ene siden sjarmerende, bredt begavet og ressurssterk, på den andre siden merkelig dårlig til å

mestre livets alminnelige fortredeligheter, ble lett sjalu og hadde en tendens til å føle seg motarbeidet og forfulgt.

Et labilt sinn og en uforsonlig holdning til seg selv, familien og omverdenen åpenbarte seg tidlig. "Det er som om livet mitt på magisk vis styres av to motsatte elektriske strømmer, en frydefull positiv og en desperat negativ – den som løper i øyeblikket, dominerer livet mitt, oversvømmer det," skrev hun i dagboken sin. Overspente forventninger, intens opprømthet og veldig arbeidsinnsats ble fulgt av skuffelser, selvbekreidelser, bekymringer over ikke å strekke til, fysisk og psykisk utmattelse, skriveblokkering, depresjon og tungsinn.

Forsøk og gjennomføring

Dette nokså standard reaksjonsmønsteret for Sylvia Plath utspilte seg også sommeren 1953. Etter et opphold i New York som hospitant i et stort ungdomsblad gikk hun inn i en alvorlig depresjon og gjennomlevde antagelig en identitetskrise. Elektrosjokk ble forordnet poliklinisk. Hun reagerte på hver ladning som en henrettelse, tok en overdose sove-medisin og la seg til å sove i kjellerens utgravde del. En storstilet leteaksjon ble iverksatt. Etter tre dager hørte familien lyder fra kjelleren. Hun hadde tatt for mange tabletter og kastet opp. Behandlingen på en psykiatrisk klinikk gjorde at hun tilsynelatende ble restituert. Hun vendte så tilbake til studiene og fortsatte jakten på troféer av forskjellige slag.

Den som i ettertid prøver å finne ut hvorfor Sylvia Plath flere år senere skrudde på gassen, og det med de to barna til stede i leiligheten, kan kryse av for flere risikofaktorer. Farens tidlige og dramatiske død hører til disse, likeså tidligere selvmordsforsøk.

Sylvia Plath med barna, Frida og Nicholas (1962)

Utdrag fra *Lady Lazarus*

Dette er tredje gongen.

For eit mas

å slå i hel kvart tiår.

For ein floke.

Den peanot-tyggjande mengdi

skubbar seg inn for å sjå

kor dei klær av meg på hand og fot –
stor stripe-tease.

Herrar, damor,

dette er mine hender,

mine kne.

Eg kan vera skinn og bein,

likevel er eg same kvinna.

Fyrste gongen det hende var eg ti.

Det var ei ulukke.

Andre gongen meinte eg
å tøyja det ut og ikkje koma
att i det heile.

Eg vogga attlati

Som ei skjel i sjøen.
dei laut lokka og lokka
og plukka makkane av meg som
seige perlor.

Å døy
er ein kunst, som alt anna.
Eg gjer det uvanleg godt.

Eg gjer det so det kjennest som
eit helvete.

Eg gjer det so det kjennest røyndleg.
Eg trur eg kan segja eg har eit kall.

Uten at diagnosen ble stilt led Sylvia Plath sannsynligvis av en arvelig depressiv lidelse av den bipolare typen, som hun ikke fikk adekvat behandling for. Da ekteskapet raknet, følte hun seg ensom og sviktet av mannen, og praktiske vansker tårnet seg opp.

Men Sylvia Plath hadde også mye å leve for, som de to barna og arbeidet sitt. Til tross for at mange av diktene hun skrev høsten 1962 kom i retur når hun prøvde å få dem publisert, var hun i hvert fall periodevis overbevist om deres kvalitet. Diktene var etterlatt ordnet og systematisert, klare for utgivelse. Både hun og Ted Hughes håpet dessuten på en gjenforening. Men å leve sammen i fordragslighet med Plaths tekster i fritt omløp ville ha vært vanskelig for alle parter.

Det kan se ut som om hun skrev seg både tom og opp i et hjørne. Aggressive følelser overfor ektemannen og foreldrene kom ut i diktene. Skrivningen ga henne for en periode tilfredsstillelse på flere plan og virket kreativt forløsende. Men hun ble ikke mentalt befridd og forsonet. I stedet tok hun livet av seg. Kan hende strakk ikke gamle forklaringsmodeller lenger til. Hun foretrakk å se på seg selv som en veltilpasset person med stor

Sylvia Plath er begravet i Heptonstall i Yorkshire. Dit valfarter det pilgrimmer av ymse slag. Fire ganger har støtten blitt vandalisert og de profilerte bokstavene i hennes lovformelige etternavn – Hughes – blitt hakket av. Inskripsjonen er fra det gammelindiske lærediktet Bhagavadgita: "Even amidst fierce flames the golden lotus can be planted."

kjærlighetsevne og la helst skylden for problemene sine på andre. Kanskje kom hun frem til en annen erkjennelse?

De aller siste diktene gjenlyder hverken av oppgjør med mytiske fars- og morsskikkelser eller en brutal mannsfigur. Det er livets meningsløshet som tematiseres og døden som den endelige forløser.

Sylvia Plaths barndomshjem i Winthrop. Her bodde hun til hun var ti år.

Litteratur

Egeland M. *Sylvia Plath*. Oslo: Gyldendal, 1997

Middlebrook, D.W. *Anne Sexton: A Biography*. London: Virago, 1991

Miller A. *For Your Own Good: The Roots of Violence in Child-rearing*. London: Virago, 1987

Plath S. *Collected Poems*. London: Faber and Faber, 1981 (På norsk fins to samlinger med utvalgte dikt, begge fra 1986.)

Plath S. *Letters Home*. London: Faber and Faber, 1978

Plath S. *The Journals of Sylvia Plath*. New York: Ballantine Books, 1987

Sexton A. *The Barfly Ought to Sing*. I: Newman C, red. *The art of Sylvia Plath*. London: Faber and Faber, 1970

Marianne Egeland

er magister i litteraturvitenskap. Hun har bl.a. utgitt *Landet uten morgendag*, *Tidsopplevelse og tidspresentasjon i meksikanske romaner etter 1940* (1985), *Med kunnskap skal landet bygges*. Universitetsforlaget 1950–1990 (1996), *Sylvia Plath* (1997), *Hvem bestemmer over livet? Biografien som historisk og litterær genre* (2000).